

AKADEMIK ABDULAHAD MUHAMMADJONOVNING ILMIY MEROSI HAQIDA

Davlatboyev Dostonbek Sa'dulla o'g'li

Jizzax davlat pedagogika universiteti Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada akademik Abdulahad Muhammadjonovning O'zbekiston tarixshunosligi, arxeologiyasi va tarixiy geografiyasi rivojiga qo'shgan ilmiy hissasi hamda boy ilmiy merosi tahlil qilinadi. Olimning sug'orma dehqonchilik tarixi, irrigatsiya tizimlari, qadimgi shaharlar, tarixiy toponimika, manbashunoslik va tarix falsafasiga bag'ishlangan ilmiy asarlari mazmunan o'rganilib, ularning milliy tarixshunoslik taraqqiyotidagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, Abdulahad Muhammadjonovning ilmiy tadqiqot metodologiyasi, arxeologik va yozma manbalarni qiyosiy tahlil qilishdagi yondashuvlari hamda u yaratgan ilmiy maktabning bugungi tarix fanidagi ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot davomida olimning eng muhim monografiyalari va ilmiy maqolalari tahlil qilinib, ularning O'zbekiston tarixini xolis va ilmiy asosda o'rganishdagi nazariy hamda amaliy ahamiyati baholanadi.

Kalit so'zlar: Abdulahad Muhammadjonov, ilmiy meros, tarixshunoslik, arxeologiya, tarixiy geografiya, irrigatsiya, sug'orma dehqonchilik, Qang' davlati, Toshkent tarixi, Buxoro tarixi, tarix falsafasi, manbashunoslik, toponimika.

O'zbekiston tarixshunosligida o'zining fundamental tadqiqotlari bilan alohida o'rin egallagan olimlardan biri akademik Abdulahad Muhammadjonovdir. U o'zining qariyb yarim asrlik ilmiy faoliyati davomida qadimgi va o'rta asrlar tarixi, tarixiy geografiya, irrigatsiya tarixi, sug'orma dehqonchilik, tarixiy toponimika, arxeologiya va manbashunoslik

yoʻnalishlarida keng koʻlamli tadqiqotlar olib bordi. Uning ilmiy ishlari Oʻzbekiston tarixining koʻplab murakkab va bahsli masalalarini yangi arxeologik topilmalar hamda yozma manbalar asosida ilmiy jihatdan yoritishga xizmat qildi.

Akademik Abdulahad Muhammadjonov oʻzbek arxeologiya maktabining asoschisi akademik Yahyo Gʻulomovning eng isteʼdodli shogirdlaridan biri sifatida shakllandi. U ustozidan tarixiy yodgorliklarni kompleks oʻrganish, arxeologik topilmalarni yozma manbalar bilan qiyoslash va tarixiy voqelikni ilmiy xolislik asosida baholash tamoyillarini oʻrgandi. Aynan shu ilmiy maktab taʼsirida Muhammadjonovning keyingi tadqiqotlari shakllandi va u Oʻzbekiston tarixshunosligida oʻziga xos ilmiy yoʻnalishni yaratdi.

Olimning ilmiy faoliyatida sugʻorma dehqonchilik tarixini oʻrganish alohida oʻrin tutadi. U Quyi Zarafshon vodiysi, Buxoro vohasi, Toshkent vohasi va boshqa tarixiy hududlarda olib borgan arxeologik kuzatishlari orqali qadimgi irrigatsiya tizimlarining shakllanishi, vohalarning taraqqiyoti va shahar madaniyatining rivojlanishi oʻrtasidagi uzviy bogʻliqlikni ilmiy asoslab berdi. Bundan tashqari, u tarixiy geografiya, qadimgi shaharlar tarixi, tarixiy toponimika va manbashunoslik sohalarida ham salmoqli ilmiy natijalarga erishdi¹.

Abdulahad Muhammadjonovning ilmiy merosi bugungi kunda ham oʻz dolzarbligini yoʻqotmagan. Uning monografiyalari, ilmiy maqolalari va tarixiy tadqiqotlari nafaqat tarixchilar va arxeologlar, balki geograf, etnolog va manbashunos olimlar uchun ham muhim ilmiy manba hisoblanadi. Ayniqsa, Qangʻ davlati, qadimgi Toshkent va Buxoro tarixi, tarixiy geografiya hamda sugʻorma dehqonchilik tarixiga oid ilmiy qarashlari zamonaviy tarixshunoslikning rivojlanishida muhim nazariy asos boʻlib xizmat qilmoqda.

¹ <https://uz.wikipedia.org> internet manzili

Mazkur maqolaning maqsadi akademik Abdulahad Muhammadjonovning ilmiy merosini kompleks tahlil qilish, uning asosiy monografiyalari va ilmiy maqolalarini tarixshunoslik nuqtayi nazaridan baholash hamda olimning O‘zbekiston tarix fanining rivojlanishiga qo‘shgan hissasini ilmiy manbalar asosida yoritishdan iborat.

Akademik Abdulahad Muhammadjonov O‘zbekiston tarixshunosligi, arxeologiyasi va tarixiy geografiya fanining yirik namoyandalaridan biri sifatida e’tirof etiladi. U o‘zining ko‘p yillik ilmiy faoliyati davomida qadimgi va o‘rta asrlar tarixi, sug‘orma dehqonchilik, irrigatsiya tizimlari, tarixiy geografiya, tarixiy toponimika, manbashunoslik va shaharlar tarixiga oid fundamental tadqiqotlar yaratdi. Olimning ilmiy merosi nafaqat O‘zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo tarixini o‘rganishda muhim ilmiy manba sifatida qadrlanadi.

A. Muhammadjonov sharqshunos olim sifatida ham ilmiy jamoatchilikka yaxshi ma’lum. U o‘z ilmiy tadqiqotlarida Ibn Arabshohning «Ajoib al-maqdur fi tarixi Taymur», Ibn Xaldunning «Tarjimai hol», Rui Gonselas de Klavixoning «Samarqandga – Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi», Fasih Ahmad Havofiyning «Mujmali Fasihiy», Alisher Navoiyning «Majolis un-nafois» hamda Zahiriddin Muhammad Boburning «Boburnoma» asarlariga tayangan holda Amir Temur shaxsiyati va davlat arbobi sifatidagi faoliyatiga ilmiy baho bergan.² Olimning mazkur manbalar asosida ilgari surgan xulosalari Amir Temur shaxsini xolis va tarixiy manbalarga tayangan holda tadqiq etishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Abdulahad Muhammadjonov ilmiy izlanishlarida tarixiy jarayonlarni faqat yozma manbalar asosida emas, balki arxeologik topilmalar, etnografik kuzatishlar, gidrotexnik inshootlar, qadimgi sug‘orish tarmoqlari va tarixiy-geografik ma’lumotlarni o‘zaro qiyoslash orqali tahlil qildi. Mazkur

---

² Baxritdinov Jasurbek Mirzabek o‘g‘li, Akademik Abdulahad Muhammadjonov faoliyatida milliy o‘zlikni anglash masalasi. Maqola, 700-b.

metodologik yondashuv tarix fanida kompleks tadqiqot usulining shakllanishi va rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ayniqsa, qadimgi irrigatsiya tizimlarini o'rganish orqali vohalarning shakllanishi va shahar madaniyatining taraqqiyot bosqichlarini ilmiy asoslashga muvaffaq bo'ldi.

Tarixiy tafakkur madaniyatining milliy o'zlikni anglashdagi ahamiyatini tadqiq etish jarayonida qator o'zbek tarixshunoslari tarixiy tafakkur madaniyati muammolarini o'rganish bilan shug'ullanib kelganlar. Ana shunday yirik olimlardan biri professor, tarix fanlari doktori, akademik A. R. Muhammadjonov hisoblanadi.

A. R. Muhammadjonovning ilmiy merosi nihoyatda serqirra va rang-barangdir. Olimning "Temur va temuriylar saltanati", "Amir Temur", "Qadimgi Toshkent",³ "Tarix falsafasi – ma'naviyat ko'zgusi" kabi qator ilmiy tadqiqotlari yoshlarimizda tarixiy tafakkurni shakllantirish, ularning tarixiy xotirasini mustahkamlash hamda xalqimizning boy tarixiy ildizlarini chuqur o'rganish masalalariga bag'ishlangan.⁴

Muhammadjonovning ilmiy merosi samarasi o'laroq, Buxoro, Samarqand, Toshkent va Zarafshon vohalarining tarixiy rivojlanishi haqidagi ilmiy tasavvurlar yanada boyidi. Olimning ilmiy faoliyatida tarixiy toponimika ham muhim yo'nalishlardan biri bo'ldi. U qadimgi joy nomlarining kelib chiqishi, ularning tarixiy manbalardagi qo'llanilishi va bugungi geografik hududlar bilan bog'liqligini ilmiy asosda izohladi. Bu tadqiqotlar tarixiy geografiyani yanada chuqurroq o'rganishga xizmat qildi.

Akademik Abdulahad Muhammadjonovning ilmiy faoliyatida «Quyil Zarafshon vodiysining sug'orilish tarixi (Qadimgi davrdan XX asr boshlarigacha)» monografiyasi alohida o'rin egallaydi. Mazkur asar olimning ko'p yillik arxeologik kuzatuvlari, tarixiy-geografik izlanishlari va yozma manbalarni qiyosiy tahlil qilish natijasida yaratilgan fundamental

³ Muhammadjonov A.R. Qadimgi Toshkent. T: Sharq, 2009. 61 b.

⁴ <https://wosjournals.uz> internet manzili

tadqiqotlardan biri hisoblanadi. Asar ilk bor 1972-yilda «Fan» nashriyatida chop etilgan bo‘lib, O‘zbekiston irrigatsiya tarixi bo‘yicha eng muhim ilmiy tadqiqotlardan biri sifatida e’tirof etiladi.⁵

Monografiyada Quyi Zarafshon vodiysining qadimgi davrlardan XX asr boshlarigacha bo‘lgan sug‘orish tizimlari, ularning shakllanish bosqichlari va rivojlanish qonuniyatlari izchil yoritilgan. Muallif qadimgi kanallar, ariqlar, suv omborlari va boshqa gidrotexnik inshootlarni arxeologik kuzatuvlar asosida o‘rganib, ularning vohalar taraqqiyotidagi o‘rnini ilmiy dalillar bilan asoslaydi. Shuningdek, Zarafshon daryosi o‘zanining tarixiy o‘zgarishlari va ularning dehqonchilik rivojiga ta’siri ham batafsil tahlil qilingan.⁶

Asarning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, unda irrigatsiya tarixi faqat muhandislik nuqtayi nazaridan emas, balki tarixiy, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy bog‘liq holda tadqiq etiladi. Olim sug‘orish tizimlarining rivojlanishi natijasida yangi vohalar o‘zlashtirilgani, aholi sonining ortgani, shaharlar vujudga kelgani va hunarmandchilik markazlari shakllanganini ilmiy asosda ko‘rsatadi. Shu tariqa irrigatsiya tizimlari davlat va jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida baholanadi.

A. Muhammadjonovning “Tarix falsafasi – ma’naviyat ko‘zgusi” asari xalqimizning tarixiy xotirasi, ma’naviy merosi va milliy qadriyatlarini chuqur tahlil etishga bag‘ishlangan muhim ilmiy tadqiqotlardan biridir. Asarda ma’naviyatimiz ko‘zgusi bo‘lgan tariximiz jilosida namoyon bo‘lgan shahar va qishloqlar, mahallalar nomlarining kelib chiqishi, ularga oid tarixiy atamalar, shuningdek, xalqimizning hamjihatligi va ma’naviy borlig‘ining mustahkam poydevorini tashkil etuvchi azaliy qadriyatlar – hashar hamda to‘y-marakalarning vujudga kelishi, ularning jamiyat hayotidagi tarbiyaviy va ma’naviy ahamiyati tarixiy manbalar asosida batafsil yoritilgan.⁷

⁵ <https://uz.wikipedia.org> internet manzili

⁶ Muhammadjonov A. Quyi Zarafshon vodiysining sug‘orilish tarixi (qadimgi davrdan XX asr boshlarigacha). – Toshkent: Fan, 1972.

⁷ Muhammadjonov A.R. Tarix falsafasi – ma’naviyat ko‘zgusi. T: O‘zbekiston, 2015. 272 b.

Muhammadjonov ushbu tadqiqotda arxeologik topilmalarni arab, fors va rus yozma manbalari bilan qiyoslab o'rgangan. Bu metodologik yondashuv tadqiqotning ilmiy ishonchliligini oshirib, Quyi Zarafshon vohasining tarixiy rivojlanishini kompleks tarzda tiklash imkonini bergan. Ayniqsa, qadimgi sug'orish inshootlarining joylashuvi va ularning davrlashtirilishi bo'yicha ilgari surilgan ilmiy xulosalar keyingi tadqiqotlar uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qildi.

Mazkur monografiyaning yana bir muhim jihati shundaki, unda Buxoro va Samarqand vohalarining suv ta'minoti tizimlari tarixiy-geografik jihatdan o'zaro bog'liq holda tahlil qilingan. Olim vohalarning iqtisodiy taraqqiyoti, dehqonchilik madaniyati va shaharlarning rivojlanishi bevosita sug'orish tizimlarining takomillashuvi bilan bog'liqligini ilmiy dalillar orqali asoslaydi. Ushbu yondashuv O'zbekiston tarixshunosligida irrigatsiya tarixini kompleks o'rganishning yorqin namunasi hisoblanadi.

Umuman olganda, «Quyi Zarafshon vodiysining sug'orilish tarixi» monografiyasi nafaqat O'zbekiston, balki Markaziy Osiyo irrigatsiya tarixini o'rganishda ham fundamental ilmiy manba hisoblanadi. Asar bugungi kunda ham tarixchilar, arxeologlar, geograf olimlar va irrigatsiya tarixi bilan shug'ullanuvchi tadqiqotchilar tomonidan keng foydalanilayotgan muhim ilmiy manbalardan biri bo'lib qolmoqda.

Akademik Abdulahad Muhammadjonovning ilmiy merosi O'zbekiston tarix fanining, xususan, tarixiy geografiya, manbashunoslik va arxeologiya yo'nalishlarining rivojlanishida muhim ilmiy bosqichni tashkil etadi. Olimning tadqiqotlari orqali O'rta Osiyo, jumladan, qadimgi Movarounnahr hududining tarixiy taraqqiyoti, shahar madaniyatining shakllanish jarayoni, irrigatsiya tizimlarining rivoji hamda tarixiy toponimlarning kelib chiqishi chuqur ilmiy asosda yoritildi. Bu esa mintaqa tarixini faqat yozma manbalar bilan emas, balki arxeologik va geografik dalillar uyg'unligida o'rganish zarurligini ko'rsatib berdi.

Xulosa qilib aytganda, Abdulahad Muhammadjonovning ilmiy merosi O‘zbekiston tarixshunoslik fanining rivojlanishida mustahkam poydevor bo‘lib, milliy tarixiy tafakkurni shakllantirish va boyitishda beqiyos ahamiyatga ega ilmiy boylik sifatida qadrlanadi.

Muhammadjonovning ilmiy izlanishlari Buxoro, Toshkent vohasi, Zarafshon vodiysi kabi qadimiy hududlarning tarixiy qatlamlarini aniqlash, ularning shakllanish jarayonini ilmiy jihatdan asoslashda muhim ahamiyat kasb etdi. U tomonidan ilgari surilgan ilmiy qarashlar O‘zbekiston hududida qadimdan yuksak sivilizatsiyalar mavjud bo‘lganini isbotlashga xizmat qildi hamda milliy tarixga yangicha yondashuvni shakllantirdi. Shuningdek, olimning asarlari nafaqat tarixiy faktlarni yig‘ish, balki ularni tizimli tahlil qilish, tarixiy jarayonlarning sabab va oqibatlarini ilmiy izohlash bilan ham ajralib turadi. Uning ilmiy maktabi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, yangi avlod tarixchilarini tayyorlashda metodologik asos vazifasini bajarib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1.Baxritdinov J. Akademik Abdulahad Muhammadjonov faoliyatida milliy o‘zlikni anglash masalasi. Toshkent. Konf. maq. to‘p. Toshkent. 2025. 700-b.

2.Muhammadjonov A.R. Qadimgi Toshkent. Toshkent. Sharq, 2009. 61 b.

3.Muhammadjonov A. Quyi Zarafshon vodiysining sug‘orilish tarixi (qadimgi davrdan XX asr boshlarigacha). – Toshkent: Fan, 1972.

4.Muhammadjonov A.R. Tarix falsafasi – ma’naviyat ko‘zgusi. Toshkent: O‘zbekiston, 2015. 272 b.

5.<https://wosjournals.uz> internet manzili

6.<https://uz.wikipedia.org> internet manzili

